

Ո՞Վ ԷՐ ԻՍԿԱԿԱՆ ՄԵՂԱԻՈՐԸ

(Ուրուագիծ)

Բ. գիւղը բռնուել էր մօտալուստ վտանգի տագնապոլի: Շատ վատ ժամանակներ էին հասել. չար մարդիկ սոված գայլերի նման խուճախ-խուճախ պտտում էին խաղաղ և շէն գիւղի շուրջը:

Աշնան վերջն էր: Դաշտային աշխատանքներն համարեա վերջացել էին: Ձմեռը պէտք է՝ իրանց հալալ քրտինքով աշխատած պաշարով թէ մարդիկ և թէ նըրանց բախտակից լծկանները հանգստանային: Բայց հանգստութիւն չէր լինելու. վատ լուրեր էին հասնում հեռուից, Գուռի աջ կողմից: Այնտեղ, ասում էին, հայերի և թուրքերի մէջ արիւնահեղ կռիւները շատ թունդ կերպարանք են առել: «Ղալում», ասում էին, հայերը սպանել են տեղիս պրիստաւ-բէգի եղբօրն...

Շրջակայ գիւղերի թուրքերը օրէցօր աւելի սպառնալի դիրք էին բռնում հայ մենաւոր գիւղի բնակիչների վերաբերմամբ: Արեան հոտ էր փչում շուրջը...

Թէ հայ «ազգասէրները», թէ հոգևոր «հովիւները» մօռացել էլ էին այդ գիւղի գոյութեան մասին: Եւ աշխարհից կտրուած ապրում էր նա իր նահապետական խաւարին և նախապաշարմունքներին մատնուած:

Ձարագուշակ լուրերը վերջապէս ստիպեցին խեղճ գիւղացիներին մարդիկ ուղարկելու իրանց հողատէր թուրք աղայի մօտ էլ, մերձակայ քաղաքում նիստ ունեցող հայ անդորրասէր վեղարաւորի մօտ էլ: Նրանք իրանց վախերը պատմեցին գաւառապետ-բէգին էլ, նոյն իսկ համարձակութիւն ունեցան անհանգստացնելու նորին գերագանցութեան՝ նահանգապետին էլ՝ իրանց աղաչանք պաղատանքներով: Սակայն՝

«մի ճանր, մեզ պաշտպանեցէք, ի սէր Աստծոյ» խօսքերի դիմաց նրանք ամեն տեղ լսում էին սառը, անամէջ խոստումներ, հանգստացուցիչ, գլխից ռադ անելու համար արտասանուող խրատներ միայն...

*

Այժմ օգնութեան հայցողները վերադարձել էին և գիւղամիջում պատմում էին իրանց տեսածն ու լսածը: Եւ խեղճ-խելքի տուած մտածում էին թէ ինչպէս պաշտպանեն իրանց. կարծես ոչ մի մեծ քաղաքակիրթ պետութեան մէջ ապրելիս լինէին այդ խաղաղասէր մարդիկ, այլ «իշխանութիւն» ու «օրէնք» չիմացող վայրենիների երկրում:

Շրջակայ խրճիթների կտուրների վրայ կուշ էին եկել կանայք և երեխաներ, և օրհասական հետաքրքրութեամբ հետեւում էին խօսող տղամարդկանց:

— Տղերք, այդ մեծամեծների բոլոր ասածներից ես միայն մի բան եմ տեսնում,— նկատեց Բագուի ջարդերից ազատուած մի բանուոր,— ես տեսնում եմ որ մեր վերջին օրը եկել է, և ազատում ու պրծում չկայ վայրենի թուրքերի ձեռքից: Մեր մասին մտածող չկայ. մեր ճարը պէտք է ինքներս տեսներ: Մեռնելու է մեռնենք մարդու նման և ոչ մորթոտուենք անասունների պէս...

— Է՛հ, ի՞նչ կարող ենք անել այդքան թուրքերի դիմաց. լաւ է ունեցած չունեցածներս տանք, աղաչենք, խնդրուենք. գուցէ ազատենք այս անօրինների ձեռքից մեզ էլ, մեր ընտանիքն էլ,— ասաց գիւղի խանութպանը:

— Ախր մենք ի՞նչ փնաս ենք տուել մեր հարեան թուրքերին, նրանք ի՞նչ վատ բան են տեսել մեզնից, հալալ հարեանութիւնից բացի: Ի՞նչ վատ բան է տեսել մեզնից մեր հողատէր աղան, որին միշտ տուել ենք մեզ վրայ սահմանած տուրքն էլ, աթաղան-բաբաղան սովորութեան դառած փէշքէշներն էլ... Մենք մեղր ու մոմ տուող այնպիսի մեղրաճանճեր ենք, որոնք սկի կծել

էլ չգիտեն,—ասաց գիւղի տիրացուն,—մի արեգարդ ծերունի, որ յայտնի էր գիւղում իբրեւ լաւ մեղուապահ:

—Մենք կծել չգիտենք, տիրացու ամի, ամա մեզնից պրիստաւ-բէգը ուզում է արեան վրէժ հանել՝ դադուած մեր այն եղբայրներից, որոնք իրանց պաշտպանելիս խայթել էլ գիտեն... Ասում են Ղալում սպանուել է մեր ոչուփուչ պրիստաւի աղբէրը: Եւ փոխարէնը պէտք է պատժուենք մենք: Էդ չմոռանաս, տիրացու ամի. էհ, փառք կը տայիր Աստծուն որ միայն փեթակներդ տանէին և հարս ու աղջիկներդ գերի չդարձնուէին, տղերդ ու թոռնիկներդ սաղ սալամաթ պրծնէին նրա շների ձեռներէց,—նկատեց դառնացած բանուորը.

—Էհ, Աստուած ողորմած է. Բագուի և Նախճաւանի սև օրերից յետոյ նամէստնիկը հալբաթ հասկացել է թէ բանը ինչու՞ն է. նա հրամայած կը լինի նաչալնիկին որ թոյլ չտայ էդպիսի բաներ: Ձէ՛ որ տէրութիւն կայ, օրէնք կայ, դատաստան կայ. բաս ո՞նց կը լինի որ պրիստաւ-բէգը համարձակուի անմեղ մարդկանց արիւնը թափել...

—Էդպիսի խօսքեր շատ ենք ասել. ամա բան չի դուրս եկել, լսուեց մէկի ձայնը:

—Գերի ընկնենք... Երեսանց մահմեդականութիւն ընդունենք... Գլխի այդ խօսքը կտրուեց, որովհետեւ բոլորի ուշադրութիւնը գրաւեց մի լեղապատառ աղաղակ.

—Ա՛յ հարայ, գալիս են. էլ թիւ ու համար չկայ... Բիշուում էր մէկը վազելով դէպի գիւղացիների խումբը: Դա հանդերից փախած մի հօտաղ էր:

Մի րոպէում հրապարակը դատարկուեց և աննկարագրելի լաց ու շիւան տիւրեց գիւղին... Մի քանի հազար ձիաւոր և հեծակ, սպառազինուած և բոլորովին անգէն, բայց տոպրակներով, գրաստներով ու սայլերով թալանի համար նախապատրաստուած թուրքեր, պրիստաւ-բէգի և նրա ստրաժնիկների առաջնորդութեամբ,

ապառնական հարայհրոցներով և հրացաններ արձակելով
գլիղի վրայ էին արշաւում...

*

Մարդասպանների և թալանչիների այդ ստուար
խուժանը համարեա ընդդիմադրութիւն չգտաւ հայերի
կողմից: Աւերեցին գլիղը, պղծեցին ժամը, թալանեցին
խանութներն ու տները, քշեցին տարան բոլոր տաւարն
ու հօտը: Գազանաբար մորթոտեցին տղամարդկանց,
գերի տարան կանանց, աղջիկներին և երեխաներին:

Մի խումբ մարդիկ միայն կարողացան դուրս
պրծնել գլիղից խառնաշփոթութեան ժամանակ և փախ-
չել, պատսպարուել մերձակայ անտառի թաւուտում:
Այդ թագըստի մէջ երկիւղից կուչ եկած թշուառները
հեռուից դեռ լսում էին հրացանների ձայներ և «յաղ-
թութիւնից» մոլեգնած թաթար ամբոխի ոռնոցը:

Փախստականների երեսներին մեռելային դժ-
գոնութիւն էր տիրել: Ահից դողդողացող այդ կանանց
և տղամարդկանց գանգի մէջ այդ վայրկեանում միայն
մի տիրական միտք էր մնացել. փրկել սեփական կեան-
քը: Բոլորն էլ աշխատում էին խեղտել լացի, ջղային
հեծկլտանքի ձայները, աղմուկ չհանել, որպէսզի չմատ-
նուին հալածող վոհմակների ձեռքը:

Սակայն այն ինչ հասկանալի էր մեծերին՝ կարող
չէր համոզեցուցիչ լինել հինգամեայ Արթինի համար:
Նա սաստիկ վախեցել էր մարդկանց այդ արտակարգ
իրարանցումից, գոռում-գոչումից, լաց ու կոծից, հրա-
ցանների պայթոցներից, լկուող կանանց վայնասու-
նից: Նրան փախցրել էր մայրը, որ լեղապատառ
վազքի ժամանակ մի տեղ սայթաքուել էր, վայր
գցել մանուկին և սաստիկ ցաւացրել նրան: Ար-
թինը չէր կարողանում հանգստանալ, ճչում էր ցա-
ւից, թէև նրա թշուառ մայրը, միւս բախտակից-
ների սպառնական հայեացքներից և նշաններից ստի-
պուած, սեղմում էր երեխայի բերանը, որ նրա ձայնը
չլսուի: Արթինի համար այդ անսովոր բռնութիւնը աւե-

լի ևս անհասկանալի էր և նա թլպլտում էր մօր գըրկում որ չխեղդուի:

— Սասցըրու անդգամին, շնչաց օձի պէս դալլաք Մինասը. հրէն գիւղից դէպի մեզ են գալիս թուրքերը: Հակոտիգ ձայնը կտրցըրու, թէ ոչ... Սակայն ինչ կարող էր անել թշուառ մայրը: Երեխան չէր հանգստանում: Եւ այդ փախստականների մէջ կեանքը փրկելու բնագդը հասաւ այն աստիճանին, որ համարեա բոլորի մտքով անցաւ մի եսամոլ միտք. ինչո՞ւ զոհուենք այդ Արթինի պատճառով... Այդ ընդհանուր տրամադրութեան կարծես արտայայտիչ լինէր դալլաք Մինասը, որի գազանացած սըտում յղացաւ մի հրէշաւոր որոշում. — Խլել մօր դրկից Արթինին և... մորթել նրան ածելիով... Եւ նա իրագործեց իր որոշումը՝ անից սարսափահար հանդիսականների աչքերի առջև... Զարհուրելի, ահռելի, քստմնելի սպանութիւն...

Արդ, հարցնում եմ ձեզ, ընթերցող, ո՞վ էր այդ բարբարոսութեան մէջ իսկական մեղապարտը:

Սամաս